

EEDER
EDEBÎ ELEŞTİRİ DERGİSİ
ISSN: 2602-4616

Cilt 5, Sayı 2, Yıl 5, Ekim 2021

Makale Adı /Article Name

Tanzimattan Günümüze Türk
Edebiyatında Toplumsal Cinsiyet
Yansımaları ve Kadının Konumu

Social Gender Reflections In Turkish
Literature and The Position of
Women Since The Tanzimat Period
To Our Present Day

Yazar/Author

Ayten KÜÇÜKSAYACIGİL

Yüksek Lisans Öğrencisi, Necmettin Erbakan Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü,
Sosyal Hizmet Anabilim Dalı
aytensayaci@gmail.com ORCID: 0000-0001-8506-3120

Kübra KÜÇÜKŞEN

Doç. Dr. Necmettin Erbakan Üniversitesi, Nezahat Keleşoğlu Sağlık Bilimleri
Fakültesi, Sosyal Hizmet Bölümü, kubrakucuksen@erbakan.edu.tr ORCID: 0000-
0001-9248-9541

Yayın Bilgisi/Article Information

Yayın Türü: Araştırma Makalesi
Gönderim Tarihi: 04.04.2021
Kabul Tarihi: 07.06.2021
Yayın Tarihi: 31.10.2021
DOI: 10.31465/eeder.909338
Sayfa Aralığı: 371-386

Kaynak Gösterme/Citation: Küçüksayacıgil, Ayten; Küçükşen, Kübra (2021). "Tanzimattan Günümüze Türk Edebiyatında Toplumsal Cinsiyet Yansımaları ve Kadının Konumu", *Edebî Eleştiri Dergisi*, C V, S II, s. 371-386.

(Bu makale, yazar beyanına göre, TR DİZİN tarafından öngörülen "ETİK KURUL ONAYI" gerektirmemektedir.)

ÖZ

Bu çalışmanın amacı toplumsal cinsiyet-edebiyat ilişkisine odaklanarak kadının konumu ve toplumsal cinsiyet rollerinin edebiyatta temsilini araştırmaktır. Literatür taranarak gerçekleştirilen araştırmada kadınların erkek egemen edebiyatta nasıl temsil edildiği, Tanzimat'tan günümüze bu konuda bir farklılaşmanın olup olmadığı çalışmanın temel sorunudur. Türkiye'de Tanzimat'la birlikte başlayan Cumhuriyet'le devam eden yenilik ve modernleşme hareketlerinin ana eksenini kadının değişim ve dönüşümü üzerinden oluşturulmuştur. Edebiyat toplumsal gerçekliğin yansımasıdır ve aynı zamanda toplumsal olgulara yön vermektedir. Toplumsal cinsiyet açısından kadının konumundaki değişimi anlamak için edebiyat metinleri önemli veriler sunmaktadır. Tarihsel süreçte kadına verilen eğitim, eş seçme gibi haklar, kadının toplumda görünürliğini artırmış, bu durum roman ve hikâyelere de yansımıştır. Bu çalışmada Tanzimat'tan günümüze roman ve hikâyelerde kadının temsili edebiyat tarihi araştırmacılarının dönemleştirmeleri de dikkate alınarak üç başlık altında incelenmiştir. Birinci bölüm Tanzimat dönemi, ikinci bölüm Erken Cumhuriyet ve Milli Mücadele Dönemi, üçüncü bölüm ise Cumhuriyet sonrası dönemi kapsamaktadır. Örnek yazar ve metinlerin seçiminde her dönemin sosyal yaşamını yansıtan ve toplumsal cinsiyetin görünürliğini ortaya çıkaran yazarlar ve eserleri tercih edilmiştir. Bu bağlamda Ahmet Mithat Efendi'den Sabahattin Ali'ye Halide Edip'ten Elif Şafak'a tarihsel süreçte erkek ve kadın yazarların roman ve hikâyeleri ile ilgili literatür, araştırma konusu ve amacı doğrultusunda incelenmiştir. Araştırma sonucuna göre Tanzimat'tan günümüze kadına verilen hakların, özellikle eğitim hakkının kadının temel görevi olan eş ve annelik rolünü en iyi şekilde yerine getirebilmesi için araçsallaştırdığı, bir taraftan kadının özgürleşmesi hedeflenirken diğer taraftan yeni bir "yurttaş" kimliği edinen kadına toplumsal alanda da ek sorumluluk ve fedakârlık yüklediği görülmektedir. Çalışma modernleşme süreci boyunca yaşanan sosyal, siyasal, kültürel değişim ve dönüşümlerin edebiyata yansıtıldığı roman ve hikâyelerde kadının toplumsal cinsiyet rol ve tutumlarında bir farklılık yaratmadığı, "temsil edilen" olarak kadınların daha iyi bir durumda olmadığını ortaya koymaktadır.

Anahtar Kelimeler: Toplumsal cinsiyet, edebiyat, roman, toplumsal cinsiyet yansıması.

ABSTRACT

The purpose of the present study was to investigate the position of women and the representation of social gender roles in literature by focusing on the relations between social gender and literature. In the literature review, how women are represented in male-dominated literature and whether there is differentiation in this regard from Tanzimat to our present day were identified as the main problematics of the study. The main axis of the innovation and modernization movements, which started with Tanzimat Period and continued with the Republic Period in Turkey, was formed with the change and transformation of women. Literature is the reflection of social reality, and also guides social phenomena. Literary texts provide important data to understand the change in the position of women in terms of social gender. The rights given to women in the historical process, such as the choice of education and spouse increased the visibility of women in the society, which was also reflected in novels and stories. In the present study, the representation of women in novels and stories since Tanzimat Period to our present day was examined under three headings by considering the periodizations of history of literature researchers. The first part covers the Tanzimat Period, the second part covers Early Republic and National Struggle Period, and the third part covers the Post-Republican Period. The authors and the works that reflected the social life of each period revealing the visibility of social gender were preferred in the selection of the authors and texts to be included in the sampling. In this context, the literature on novels and stories of male and female authors in the historical period since Ahmet Mithat Efendi to Sabahattin Ali, Halide Edip to Elif Şafak was evaluated for the purpose and subject of the study. According to the results of the study, it was found that, on the one hand, the rights given to women since Tanzimat Period to our present day were instrumentalized to fulfill the roles of wife and motherhood best, which were considered as the basic duties of women, and on the other hand, additional responsibilities and sacrifices were placed on women who acquired a new "citizen" identity. The study revealed that social, political and cultural changes and transformations during the modernization process did not make a difference in social gender roles and attitudes of women in novels and stories as reflected in literature, and women are not in a better position as "represented".

Keywords: Gender, literature, novel, social gender reflections.

GİRİŞ

Kadın ve erkek arasında birinin üstünlüğü veya ayrıcalığını ifade eden toplumsal cinsiyet kavramı, her iki cins için kullanılsa da çoğunlukla kadının dezavantajlı konumuna gönderme yapmaktadır. Toplumsal değişimler doğrultusunda zaman ve mekâna bağlı olarak değişen toplumsal cinsiyet algı ve tutumları, toplumlar arasındaki kültürel farklılıkları da görünür kılmaktadır.

Toplumsal cinsiyet kavramı, cinsiyeti sadece fizyolojik değil toplumsal sosyal ve kültürel çevre ile birlikte ele almayı ifade etmektedir. Toplumsal cinsiyet rolleri ise bireylerin fizyolojik cinsiyetlerinden ziyade toplumsal, sosyal ve kültürel etkiler sonucunda şekillenen rol ve davranışlarıdır. Çocuklar, doğdukları andan itibaren tüm toplumsallaşma süreçlerinde kendilerinden beklenen rolleri öğrenmeye başlamaktadır. Çocukluktan itibaren içselleştirilen bu roller doğrultusunda kız ve erkek çocuklarda davranışlar, yaşam tarzları, eğitim ya da meslek seçimi gibi alanlar farklı şekillenmektedir. Genellikle kız çocuklar “yumuşak başlı, itaatkâr ve pasif” olarak, erkek çocuklar ise “saldırgan, rekabetçi ve başarılı” (Savran, 1994: 46) vb. özelliklerle tanımlanmaktadır.

Toplumsal cinsiyet çalışmaları son yarım yüzyıldır ele alınan bir konu olmakla birlikte ilk çağlardan itibaren sözlü ve yazılı kültürde kadının konumu edebiyatın da konusu olmuştur (Solak, 2020: 117). Edebiyat, konusunu insandan alan ve işlediği konuyu estetik olarak insana geri sunan bir sanat dalıdır (Şengül, 2016: 204). Kadınların yaşamın diğer alanlarındaki ikincil konumu edebiyat için de geçerlidir. Tarih, siyaset, hukuk ve ekonomi gibi, edebiyat da erkeklerin “ön plânda” olduğu bir alan olmuştur (Uygun Aytemiz, t.y. : 66).

Orta çağda Batı edebiyatında kadınların temsili kilisenin etkisiyle yaratılıştan itibaren baştan çıkarıcı ve günahkârdır (Ayar, 2014: 245). Âdem’in cennetten kovulmasına neden olduğu için kötülüğün temsili olarak kadın, kutsallığını yitirmiş ve erkekten aşağıda görülmüştür (Gültekin, 2013: 103). Rönesans ile önemli bir çağ atlanmış gibi görünse de kadın hakları bakımından değişen bir şey yoktur. Çünkü Aristo’dan beri süregelen anlayış Aydınlanma çağının önemli düşünürlerince de paylaşılmaktadır. Örneğin J.J. Rousseau “kadının her açıdan zayıf cinsi simgelediği, erkeğe eşit yaratılmadığı, kadının bunu bilmesi ve buna katlanması gerektiği” (Akt. Akyıldız Ercan, 2014:19) görüşündedir. Eğitimde eşitsizlik nedeniyle soylu kadınlar istisna, kadın kamusal alanda görünmemektedir. Hak ve özgürlükler için mücadele eden Mary Wallstonecraft’ın 1792 yılında kaleme aldığı “A Vindication Of The Right Of Woman (Kadın Haklarının Gerekçelendirilmesi)” adlı kitabı bu dönemde kadın hareketlerinin anayasası olarak değerlendirilmiştir. Kaynağını insan hakları beyannamesinden alan bu kitap çoğu eşitlik ve hak arayışına öncü olmuştur. Daha sonra Margaret Fuller (1845) “On Dokuzuncu Yüzyılda Kadınlar” adlı kitabında uzun yıllar boyunca yemek, annelik, eşlik gibi ev içi rollerle meşgul olan kadının “bilinmeyen” olarak kaldığını ifade etmektedir. Eser, Amerika Birleşik Devletleri’ndeki ilk büyük feminist çalışma olarak kabul edilir (Bayrak Akyıldız, 2016). Daha sonra S. De Beauvoir kadının yalnızca politika, ekonomi gibi alanlarda değil sanat ve edebiyat gibi alanlarda da ikincil konumda olduğunu belirtmiş; “edebiyatın kadının susturulmasına, dışlanmasına, “öteki” olarak kurgulanmasına katkıda bulunduğunu” öne sürmüştür. Kadın ve edebiyat ilişkisine odaklanan bu ilk dönem eserler, erkek egemen edebiyat dünyasında kadın stereotiplerin ataerkil

toplum yapılanmasının devamlılığını sağlayan “sessiz ötekiler” olarak temsil edildiğine dikkat çekmiştir (Uygun Aytemiz, ty: 66).

Günlük hayatta kullanılan erkek egemen dil toplumsal cinsiyet kimliğinin yerleşmesinde oldukça işlevsel bir role sahiptir. Bu yüzden edebi metinlerde kadın sorunu ve anneliğin ele alınışı feminist ideolojiye göre toplumsal cinsiyet kimliğini pekiştireç görevi gören dil ve söylemlerin işlevinin artmasına yardımcı olmuştur (Kaylı, 2017: 27). Feminist literatürde kadına yönelik her türlü şiddet ve cinsiyet ayrımının temelinde toplumsal cinsiyet rolleri olduğu düşünülmektedir (Savran, 1994). Feminizmin tarihsel süreci üç döneme ayrılmaktadır. Birinci feminizm dalgası 19. yy. sonu ortaya çıkmış ve kadınların sosyal ve siyasi haklarını elde etmesi için özellikle oy hakkı için mücadele vermiştir (Kolay, 2015). 1960’tan sonra ikinci dalga feminizm “Özel olan politiktir” ve “Kadın doğulmaz, kadın olunur” söylemleriyle birlikte kadınların sorunlarının kaynağına odaklanmıştır (Ceylan, 2019: 7). 1980 ve sonrasında postmodernizme paralel ortaya çıkan üçüncü dalga feminizm, kadının toplumsal genellemelerden ziyade bireysel ve kültürel kimliklerini vurgulamakta ve kadınların farklı sorunlarına odaklanmaktadır (Özdemir ve Aydemir: 2019). Bu bağlamda 18. yy.dan itibaren feminizmin etkisi ile dünyada çeşitli eserler üretilmiştir. Feminizmin Avrupa’dan çıkması sebebiyle kadın sorununun edebi metinlerde yer alması Türk edebiyatından önce olmuştur (Şahinkaya, 2020: 79).

Kaplan’a göre (2010: 99) Türk Edebiyatında kadın üç dönem içinde değerlendirilmektedir. İlk dönem göçebe yaşam ve kadının ata bindiği, silah kullandığı dönemdir. İkinci dönem yerleşik hayata geçildiği ve Türk toplumunun İslamiyet ile tanıştığı dönemdir ki bu dönemde kadın ilk dönemdeki savaşçı özelliğini kaybetmiş zaman zaman aşk konusu etrafında ele alınmıştır. Üçüncü dönemde ise Batı’nın etkisi ile kadın ve erkek tekrar eşit konumdadır.

Her ne kadar edebi eserlerde kadın arka plana itilmiş ve dışlanmış olsa da İslamiyet öncesi Türk adet ve töreleri içerisinde kadının önemi büyüktür. Türklerde kadın mecliste yer alır, ata binebilir, ok atabilirdi. Toplumda erkek ya da kız evlat ayrımı yapılmazdı, evlilikte kadın eş seçme ve boşanma hakkına sahipti. Bu konu hakkında destanları detaylı bir şekilde inceleyen Bars’a göre (2014: 124-127) İslamiyet öncesi göçebe dönemi yansıtan bu destanlarda kadınlar erkeğin arkasında değil yanında ve önemli bir konumda tasvir edilmektedir. Destanların hepsinde kadınlar fedakâr, cesur, kahraman ve güzel özellikleriyle tasvir edilmişlerdir.

Osmanlı Devleti klasik döneminde toplum genellikle erkeği dış mekân kadını ise iç mekân ile özdeşleştirmiştir. Toplumun bir aynası olarak edebiyatta da benzer durum ile karşılaşmış, Cumhuriyet dönemine kadar kadının metinlerdeki görünürlüğü giderek azalmıştır. Divan edebiyatında bu görünürlük yok denilecek kadar azdır (Ertek-Morkoç, 2017: 3457). Bu durum Tanzimat dönemine kadar sürmüş, Tanzimatla birlikte başlayan yenilik ve modernleşme hareketleri ile kadınlara eğitim ve sosyal haklar alanında getirilen düzenlemeler kadınların görünürlüğünü artırmış doğal olarak bu gelişme edebiyata da yansımıştır. Batı edebiyatının edebî bir türü olan romanın edebiyatımıza girmesi bu döneme denk gelir. Daha sonra 20. yüzyılın ilk çeyreğinden itibaren başlayan toplumsal değişim ve dönüşümün ana eksenini kadının özgürlük mücadelesi oluşturmuştur. Yeni toplumsal yapıda kadının “Osmanlı’da süregelen geleneksel yaşam biçimini bırakması, evinin dar çerçevesinden kurtulup dış dünyaya açılması, toplumsallaşması, özgürlüklerini genişletmesi” hedeflenmiştir. Ancak yeni bir

toplumsal yapı inşa edilirken kadının ailenin ötesinde bireyselleşmesi, özel alanın gittikçe kuşatıldığı, aile değerlerinin sarsıldığı kaygısına kapılan erkeğin, özgürleşen kadını denetim altına almasıyla neticelenmiştir (Toprak, 2014: 1-4). Bu nedenle daha baştan halkı eğitmek gibi bir işlevle öne çıkan romanlarda verilen toplumsal mesajların en çok aile hayatı, kadın, aşk, evlilik, ahlak ve düzen gibi toplumun temel değerleri üzerine olduğu görülmüştür (Eraslan ve Sarı, 2018: 67).

Bu çalışmanın amacı toplumsal cinsiyet edebiyat ilişkisine odaklanarak kadının konumu ve toplumsal cinsiyet rollerinin edebiyatta temsilini araştırmaktır. Edebiyat toplumsal gerçekliğin yansımasıdır ve aynı zamanda toplumsal olgulara yön vermektedir. Bu nedenle tarihsel süreçte toplumsal cinsiyet açısından kadının konumundaki değişimi anlamak için edebiyat metinleri önemli veriler sunmaktadır. Araştırma kadının sosyal alanda daha görünür olduğu Tanzimat Dönemi'nden itibaren başlatılmıştır. İslamiyet öncesi ve klasik Osmanlı dönemi çalışmaları araştırmanın kapsamı dışındadır. Modern Türk edebiyatında 1860-1896 arası Tanzimat Edebiyatı, 1896-1901 Servet-i Fünun Dönemi ve 1901-1940 arası Erken Cumhuriyet Dönemi olarak dönemleştirilmektedir (Önertoy, 1998). Çalışmada bu gruplandırmalar dikkate alınmakla birlikte birinci bölümde Tanzimat'tan Cumhuriyet'e kadar olan dönem, ikinci bölümde Milli Mücadele ve Erken Cumhuriyet dönemi, üçüncü bölümde de Cumhuriyet ve sonrası 2000'li yılları da kapsayacak şekilde ele alınmış, örnek olarak seçilen metinler ile ilgili literatür, araştırma konusu bağlamında incelenmiştir. Örnek yazar ve metinlerin seçiminde her dönemin sosyal yaşamını yansıtan ve toplumsal cinsiyetin görünürlüğünü ortaya çıkaran eserlerle ilgili çalışmalar tercih edilmiş, bu eserlerde kadın karakterlerin toplumsal cinsiyet rollerine odaklanılmıştır. Bu örnekler roman ve hikayelerle sınırlandırılmış, şiir tiyatro gibi diğer edebi alanlar çalışmanın kapsamı dışında bırakılmıştır.

1. TANZİMAT DÖNEMİ

Türkiye'de modernleşme hareketlerinin başladığı dönem olarak kabul edilen "Tanzimat Dönemi" toplumsal yaşamda siyasal ekonomik ve kültürel alanlarda topyekün değişim ve dönüşümü ifade etmektedir (Eryılmaz, 1992: 91). Bu bağlamda Osmanlı İmparatorluğunda ilk kez Tanzimat Fermanı'yla birlikte (3 Kasım 1839) kadının toplum içindeki konumu resmi olarak ele alınmış, başta eğitim olmak üzere kadınlara yönelik birçok haklar getirilmiştir (Soysal, 2020: 400). Eş seçme hakkı, tek eşlilik, kız öğretmen okullarının açılması gibi yenilikler bu haklardan bazılarıdır (Bayram, 2011). Bu dönem romanlarında, görücü usulü evlilik, cariyelik, kadının kendi isteği dışında kendinden yaşça çok büyük bir erkekle evlendirilmesi, üzerine kuma getirilmesi, eğitimsizliği, şiddete maruz kalması, tüm yaşadığı zorluklara gidecek bir yerinin olmaması sebebiyle katlanması ve eşinden boşanamaması gibi durumlar, eleştirel bir tutumla ele alınır (Soysal Eşitti, 2016: 77).

Alan yazınına göre Tanzimat dönemi edebiyatında hikâye ve roman iki kuşak olarak ayrılmaktadır. Türk edebiyatında hikâye ve romanın doğuşunu temsil eden Şemsettin Sami, Ahmet Mithat, Namık Kemal gibi isimler "birinci kuşak" olarak anılırken, Recaizade Mahmut Ekrem, Sami Paşazade Sezai, Abdülhak Hamit Tarhan gibi isimler ikinci kuşak yazarlar olarak adlandırılmaktadır (Korkmaz ve Tunç: 2019). Bu dönem romanı, öncelikle Batı edebiyatından yapılan uyarılma ve çevirilerle bir geçiş süreci yaşamış, daha sonra yerli tip ve olaylar konu edilmiştir (Korkmaz ve Gariper, 2017: 172). Divan edebiyatından bu yana kadın ilk kez bu

dönemde kamusal alanda görülmeye başlanmış edebi eserlerde de kadınlar içinde buldukları toplumsal konumdan ayrıştırılmadan aktarılmıştır (Zeytin, 2018: 806). Tanzimat romancılarının en gözle görünür özellikleri, ahlaki anlamda öğretici romanlar kaleme almalarıdır. Ele alınan konular ana hatlarıyla “yanlış Batılılaşma, aşk, görücü usulüyle evlilik, köy hayatı, kölelik, gibi konular”dır. Olay örgüsü kültür ve kimlik çatışması yaşayan, anlam arayışı içinde olan kişiler ve bu kişilerin başına gelenler çevresinde cereyan etmektedir (Korkmaz ve Gariper, 2017: 151, 172). Tanzimat Dönemi sürecinde roman, öncelikle eğitici işlevi bulunan bir tür olduğu için benimsenmiştir. Roman yazarı “aydın” rolüyle halkı eğitme görevini üstlendiği için romanın bu eğitici işlevinden sıklıkla yararlanılmıştır (Parla, 2014: 13; Timur, 2002: 10). Osmanlı Devleti'nin gerileme ve yıkılma sürecini yaşadığı Tanzimat Dönemi romanlarında kadınlık tasviri “iyi-iffetli” ve “kötü-iffetsiz” olarak birbirine zıt özellikler üzerinden yapılmıştır. Moran’a göre iyi kadın, geleneksel değerlere bağlı fakat edilgen bir konumda erkek üzerinde etkisiz iken; kötülükle özdeşleştirilen kadın Batılılaşmıştır ve erkek üzerinde yıkıcı bir güce sahiptir. (Akt. Soysal Eşitti, 2016:77). Erkek yazarların idealize ettiği kadın, genellikle evin işlerini yapan, tarlada ve hayvanların bakımında kocasına yardım eden, iyi huylu ve erkek egemenliğini severek kabullenmiş kadınlardır. Diğer kadın tipi ise erkek egemen toplumda otoriteye başkaldıran hile, yalan, entrika gibi tüm olumsuz özellikleri taşıyan yozlaşmış kadın tipidir (Gülendam, 2015: 133). Bu dönem romanlarında ailesine bağlı olmakla birlikte kendisini kültür ve sanatla yetiştiren, eğitilmiş, yeniliklere açık kadın tipi yüceltilmiştir (Has Er, 2000: 411).

Bu konuda verilebilecek örneklerden ilki Ahmet Mithat Efendi'nin hikâye ve romanlarıdır. Ahmet Mithat Efendi romanlarında kadınları toplumsal konumları ve cinsiyet rolleri çerçevesinde kaleme almıştır. O dönemde kadınlar için “iyi anne, iyi eş, iyi Müslüman” olabilmek hayatın esas gayesidir. Mutluluk veya mutsuzluk başarılı bir evlilik ilişkisine bağlıdır. Ahmet Mithat'ın ilk romanlarından olan *Felâtn Bey ile Rakım Efendi*'de “Batılı züppe” ve “Doğulu bilge” karşıtlıklı kimlikler Polini ve Canan karakterlerinde somutlaştırılmıştır (Günay Erkol, 2011:153). Eğitimin önemini bütün eserlerinde vurgulayan Ahmet Mithat'a göre kadınlar eğitimi ev içinde babaları ya da özel hocalar aracılığıyla almalı, bunun yanında toplumsal rollerini yerine getirmeye devam etmelidir. Erdemli kadın, kocasına itaat etmeli, iyi eş olmalı, “yozlaşan düşkün kadın” etiketine maruz kalmamalıdır (Özkan, 2019: 387-392).

Bu konuda incelenebilecek örneklerden diğeri Namık Kemal'in *İntibah* adlı romanıdır. Bir “fahişe”ye aşık olan Ali Bey'in yaşadığı felâketler üzerinden, ahlâken düşük kadınların toplumun en temel kurumu olan aile üzerindeki yıkıcı, olumsuz etkileri göz önüne serilmektedir. Bunun yanında saflığın, sadâkatin ve fedakârlığın simgesi olarak yer verilen cariye rolündeki Dilâşup yüceltilmiştir (Soysal Eşitti, 2016: 80). Türk edebiyatında edebî romanın yol açıcısı olarak tanımlanan Namık Kemal, (Korkmaz ve Gariper, 2017: 173), Divan edebiyatının toplumu yansıtmadığı düşüncesiyle, yaşanan sosyal gerçekliğe uygun bir roman yazmak istemiştir.

Sancar'a göre (2014: 138-139), erken modernleşme romanlarının temel endişesi “aşırılık”tır. Aşırı Batılılaşmış kadın ahlaksızlaşırken aşırı Batılılaşmış erkek de “kadınsı”laşır. Yazarların arzu ettiği modern Türk kadını “sade, ciddi, Batıcı değerlerden uzak, Türk milli kültürünün bir ürünü; cinselliği belirsiz, bireysel aşk yerine milli ideallere bağlılığı koymuş bir kadın”dır. Anadolu kadınının

kişiliğinde temsil edilen bu kadın eğitilmiş, milli davanın savunucusu ve modernleşmenin taşıyıcı aktörleri olarak yeni toplumun nirengisi olacaktır.

Tanzimat döneminde kadın için evlilik kurumu büyük önem taşımaktadır. Kadının toplumsal rolleri de bu çerçevede eş ve anne olarak çizilmiştir. Bu çerçeveye uymayan yazarlardan biri ilk Türk kadın romancı Ahmet Cevdet Paşa'nın kızı Fatma Aliye'dir. Çok farklı türlerde eserler veren Fatma Aliye toplumsal cinsiyet rollerine bağlı kalmadan kendi ayakları üzerinde durabilen kadınları kaleme almıştır (Gültekin, 2013: 118-119). "*Muhazarat*" adlı romanında dürüst, kültürlü fakat kötü bir evlilik yapmış olan Fazıla, gerektiğinde kocasına karşı gelebilen, kendi hayatını ilgilendiren konularda fikir beyan eden, evliliğini bitirmeyi göze alarak yeni bir hayata başlama gücünü kendinde bulan bir karakterdir. Fazıla kadının evlilik dışında da hayatını sürdürebilmesini konu edinmesi bakımından, dönemi için yeni bir kadın tipini temsil eder (Soysal Eşitti, 2016: 81). Fatma Âliye "iyi Müslüman- iyi anne- iyi eş" tanımı yaparak kadın haklarını dini referanslar çerçevesinde açıklamaya çalışmıştır (Sancar, 2014: 90).

Kadının toplumsal sorunları ile ilgili çalışmalar yapan Selma Rıza bu konuda "kardeşlik" anlamına gelen "*Uhuvvat*" romanını ele almıştır. Görücü usulü evlilik, küçük yaşta evlilik, çok eşlilik, kadının eğitim ve miras hakkından mahrum bırakılması gibi konuları ele alarak Tanzimat Dönemi'nde kadınların yaşadığı sorunları romanında yansıtmıştır. Romanda kadının eğitimine önem verilirken, meslek sahibi olup çalışmasına yer verilmemektedir (Oktay, 2016: 152-155). Bu dönem yazarların ortak özelliği eğitimin kadının eş ve annelik rolünü daha iyi yerine getirebilmesi için eğitilmesi gerektiğini düşünmeleridir.

2. MİLLÎ MÜCADELE VE ERKEN CUMHURİYET DÖNEMİ

Tanzimat ile başlayan Cumhuriyetle devam eden modernleşme süreci (Sumbaş, 2017: 17) ve yaşanan dünya savaşları sonucunda kadınlar kamusal alanda yer almaya başlamış, edebiyat alanında yeni ideal kadın temsilleri doğmuştur. Toplumsal cinsiyet rollerinin baskısına başkaldıran kadınlar edebiyatta artık eğitilmiş, meslek sahibi, bağımsız tam bir birey olarak kabul görmüşlerdir. Bu dönem yazarları toplumsal bir dönüşümün tanığı oldukları için eserlerine yansıttıkları karakterler de bu değişimi yansıtmışlardır (Üstün, 2020: 6-8).

II. Meşrutiyet Osmanlı Devletinde milliyetçilikle uyum içinde yeni bir kadın ve aile yaşam anlayışını gündeme getirmiştir. Pederşahi aile yapısı yerini çekirdek aileye bırakırken, kadın özgürlüğü ile birlikte "milli aile", "yeni hayat" söyleminin ana eksenlerini oluşturmuştur (Toprak, 2014: 1-3). Bu nedenle Sancar (2014: 123) "Cumhuriyetçi modernliğin kadın kimliği tanımının erkeği mutlu etmek, toplumu eğitip üretmek, modern ve mazbut olmak" olarak tanımlandığını ileri sürer. Yine bir önceki dönemde olduğu gibi kadının cinsel kimliği tabu olarak görülen konulardandır. Aynı durum erkek cinsel kimliği için de yasak sayılmıştır. Bu nedenle Fatma Aliye gibi bazı kadın yazarlar kimliklerini saklayarak ya da erkek unvanları kullanarak yayın yapmışlardır (Adak: 2004: 165).

Cumhuriyet Dönemi eserleri üç döneme ayrılarak sınıflandırılmaktadır. İlk dönem 1920-1930 yıllarını kapsayan erken dönem eserleridir. İkinci dönem 1930-1940'lı yılları kapsayan tek partili dönemdir. Bu dönemde İkinci Dünya Savaşı tehlikesi ile karşı karşıya kalınmıştır. Son dönem ise 1960-1970'leri kapsayan siyasi karmaşa ve yönetimde geçişlerin yaşandığı dönemdir (Browning, 1982: 32).

Osmanlı devletinin son yıllarında romanlarda ağırlıkla Batılılaşma teması işlenmektedir. Halide Edip'in Millî Mücadele döneminde kaleme aldığı "*Handan*" romanı batılılaşmayı kadının merkezine almıştır. Bu yüzden toplumsal cinsiyeti doğrudan ele almasa da bu eser kadının Tanzimat döneminde ve sonrasında modernleşme ile yaşadığı sorunları göz önüne getirmektedir. Kadının batılılaşması, eğitim düzeyi yüksek, entelektüel birikime sahip, edebiyat, sanat, tarih gibi çeşitli konularda fikrini ifade edebilen "*Handan*" karakterinde görülmektedir. Bu ideal kadın modeli oluşturulurken gelenekselden tamamen uzaklaşmış değildir. Ancak *Handan*'ın erkeklerle ilişkisinde yaşadığı sorunlar kadının batılılaşmasına toplumun henüz hazır bulunmadığını göstermiştir. Romandaki erkekler yüzeysel ve yanlış Batılılaşmış karakterlerdir. Erkek karakterler *Handan*'da yalnızca kendi görmek istedikleri nitelikleri görmüşlerdir. Bu da Batılılaşmış erkek kahramanların kuşkulu fikirlerini ortaya koymaktadır. Çünkü erkek karakterler her ne kadar Batılılaşmış olsalar da kadın kimliğini toplumsal cinsiyet rollerinden ayrı görememektedirler. *Handan* kendisini cinsel obje, aydın fikirli ya da korunmaya muhtaç olarak gören üç ayrı erkek kahramanda da aradığı mutluluğu bulamamış, yalnızlık yaşamıştır. Çünkü modern kadın kimliği toplum tarafından kabul görmemekte, eleştirilmektedir. Özellikle erkekler tarafından Batılılaşmış kadınlar erkeksi olarak sıfatlandırılmıştır (Atabağsoy, 2019: 76-79). Bu bağlamda Batılılaşma ana tema olarak görülse de yazarın asıl anlatmak istediği toplumun görünüşte modernleştiği ancak zihinsel olarak modernliği içselleştiremediği, bu tutarsızlıklar nedeniyle kadın kimliğinin özgürleşmediğidir. Batı teması dışında Halide Edip'in romanlarında iyi eğitilmiş yabancı dil bilen rol model kadınlar ön plâna çıkarılmaya çalışılmış, ideal kadınlar romanın içerisindeki erkek karakterler tarafından okuyucuya benimsetilmiştir (Adak, 2004: 162-164).

Millî Mücadele ve Cumhuriyet dönemlerini eserlerine yansıtan Yakup Kadri Karaosmanoğlu romanlarında imkânsız aşk temasını dönemin siyasi ve sosyal koşulları çerçevesinde işlemiştir. Eserlerinde erkeğin kadına olan aşkı vatan ve millet sevgisi ile birlikte ele alınmakta, bu şekilde olmayan aşklar değersiz kılınmaktadır. Örneğin; "*Hüküm Gecesi*" romanında kadın, roman okuyan, piyano çalan, şarkı söyleyen ve erkeğin aşkını tamamlayıcı bir karakter olarak yer almakta (Dönmez, 2010: 10), fakat siyasi farklılık aşkının önüne geçmektedir. Bir başka romanı "*Ankara*" da ise romanın başkarakteri Selma kendi isteği doğrultusunda üç farklı evlilik gerçekleştiren, toplumsal olayları sorgulayan ve kendi kararlarını kendi alabilen güçlü bir kadın karakter olarak yazılmıştır. Yazarın modern bir Cumhuriyet dönemi idealize ettiği romanda kadın kahraman kocasının toplumsal olaylara duyarsızlığı nedeniyle evliliğini bitirme kararı almaktadır (Dönmez, 2010: 12). "*Yaban*" eserinde ise genel olarak kadımları küçümseyen ifadeler sıklıkla kullanılmıştır. "Kadın" ve "kız" kelimelerinin ayrımı buradaki cinsiyetçi ayrıma işaret etmektedir. Yine aynı eserde erkeklik algısı askerlik görevi ile ölçülmüştür (Akyıldız ve Efe, 2018: 406-407).

Başlığından itibaren cinsiyetçi bir dilin kullanıldığı bir diğer roman ise Peyami Safa'nın "*Sözde Kızlar*" romanıdır. "Sözde" kelimesi kadın kahramanların evli olmadığı halde meşru olmayan birliktelikler yaşadığını ima etmektedir. Kadın kahramanın cinselliğinin bastırılmadığı bir roman olarak bu dönemdeki diğer eserlerden ayrılan bu romanda kadın; yurtaş, eş, kadın, anne ve kardeş gibi rollerinin yanında arzu edilecek fiziksel güzelliğe de sahiptir (Yavuz, 2019: 129-130). Romanda bütün kötülükler, fenalıklar için bu ahlâki seviyesi düşük "sözde kızlar" suçlanmaktadır.

Hikâyeciliğin önemli isimlerinden Ömer Seyfettin bu dönem eserlerinde kadınla ilgili görüşlerini milliyetçilik ilkesi doğrultusunda ortaya koymuştur (Argunşah, 2017: 58). Toplumun aydınlanmasının yolunun kadının eğitiminden geçtiğini, milli kimliğinin inşasının eğitilmiş annelerle olacağını belirtmektedir. Ömer Seyfettin birçok yazarın eserlerinin aksine yalnızca kadın rollerini değil her iki cinsiyet ile ilgili kalıplaşmış rolleri eleştirmektedir. Kız ve erkek çocukları arasındaki ayrımcılığı, kadın ve erkek taraflı iş bölümü paylaşımını ve özellikle dinin toplumsal cinsiyet üzerindeki baskısını sorgulamaktadır (Bektaş ve Barut, 2019: 116-126).

3. CUMHURİYET SONRASI DÖNEM

Cumhuriyet döneminin önemli gazeteci ve yazarlarından olan Suat Derviş'in romanlarında kadınlar, yaşamlarını erkek egemenliği altında ve özel alanda sürdüren "saf" ve "masum" kişilerdir; kadınların ruh ve akıl sağlığını bozan ise erkek kahramanlardır (Kaya, 2018: 104). Derviş'in eserlerinde kaleme aldığı kadınlar, eşlerinden, sevgililerinden ya da ailelerinden sevgi görmeyen, aldatılan ve âşık kadınlar; servet düşkününü "fırsatçı kadınlar"; çocuğunu kaybetmiş anneler ve son olarak çalışma yaşamında görünmeyen kadınlar olarak sınıflandırılmıştır (Kaya, 2018: 110).

Adalet ve eşitliği üstün tutan 1940'lı dönemlerin önemli yazarlarından Sabahattin Ali eserlerinde kadın erkek eşitliğinin olmadığı bir dünya kurgusu üzerinden gitmektedir. Örneğin "*İçimizdeki Şeytan*" adlı eserinde tek partili siyasi yaşamın sürdürüldüğü dönemdeki kadının toplumdaki yerine dikkat çekmektedir. Kadın devrim ve reform hareketleri ile toplumda görünür kılınsa da aslında bu eserde değişimin henüz toplumda kabullenilmediği görülmektedir. Ataerkil değerlerin kolayca değişmediği ve erkek egemenliğinin devam ettiği bu romanda da roman kahramanı Macide aydın bir grupta arkadaş olur. Bu iletişim onun kimliğinin kaybolmasına neden olmaz. Romandaki erkek karakter Ömer toplumsal cinsiyet açısından değerlendirildiğinde çelişkili ve değişkendir. Macide ise Ömer'in boyunduruğu altına girmeyi kabullenmiştir. Lakin Ömer yine de bu sorumluluğu taşıyamayacak ve bu ilişkiye devam edemeyecektir. Suçu içindeki şeytana yükleyen Ömer, Macide'yi bir meta gibi Bedri'ye teslim eder. Hep cinsiyetçi önyargılara karşı mücadele veren Macide artık Bedri'nin yanında yaşamına devam etmiş, yalnız kalmak yerine erkek egemenliğini tercih etmiştir. Kadın sanata ne kadar önem verse de toplum tarafından kadının sanatla uğraşması yalnızca eşlerinin statüsünü yükselten bir hobi olarak değerlendirilmektedir (Şeker, 2020: 299-304).

Cumhuriyet Dönemi'nin ilerleyen süreçlerinde ise Muazzez Tahsin ve Kerime Nadir'in kaleme aldığı aşk romanları popüler hale gelmiştir. Muazzez Tahsin'in genellikle Yeşilçam'a uyarlanan aşk romanlarında evlilik üzerinden baskılanmış kadının toplumsal rolleri yansıtılmaktadır. Kadının eğitime ya da işine devam etmesi engellenerek toplum tarafından romantik bir söylemle hep evliliğe zorlanmaktadır. Kadın eş seçiminde özgür değildir, erkeğe muhtaç pasif bir konumdadır. Evliliğin kutsallığı vurgulanarak aile içindeki değersiz konuma getirilen kadından daima alttan alması sabırlı davranılması beklenilmektedir. Buradan hareketle bu dönem eserlerinde kadın özgür ve modernleşmesi temel konu edinilmiş olsa bile kadının geleneksel rolleri devam etmektedir ve aşk romanlarının romantik yönü toplumsal cinsiyet rollerinin pekiştirilmesine neden olmaktadır (Dede, 2014: 208-210).

Bu dönemin önemli kadın yazarlarından biri de Adalet Ağaoğlu'dur. “*Ölmeye Yatmak*” romanında Ağaoğlu bir kadının intihar etmeden önce kendi ve hayatı ile olan hesaplaşmasını gözler önüne getirir (Ağaoğlu, 1993). Aslında intihar etmek isteyen Cumhuriyet kadını simgelemektedir. Çünkü devrimlere rağmen kadın henüz özgürleşememiştir. Romandaki kadın kahramanlar dört şekilde sınıflandırılmıştır. Bunlar “Batılı ideal kadın, geleneksel kadın, alafranga züppe kadın ve yabancı kadındır”. Kurulmak istenen modern Türk toplumunda kadın eğitilmiş, meslek sahibi, fedakâr, modern ve iffetli olarak idealize edilmiştir. Yurttaşlık rolü ile yeni nesilleri yetiştirme amaçlanan kadın ailenin temelidir. Romandaki kadın kahramanın da bu ideale uygun olarak eğitim alması, mesleğini seçmesi, kamu alanına girmesi, görücü usulü ile değil kendisi anlaşarak evlenmesi yeni Cumhuriyet kadını için verilen toplumsal rollerden birkaçıdır. Cumhuriyet kadını intihara sürükleyen temel neden ise, kadının özgürleşme ve bireyselleşmesini erkek egemenliğinin çatısı altında gerçekleştirmeye zorlanmasıdır. Değişime ayak uydurmaya çalışan çağdaş Türk kadınının modernleşmesi sürecindeki kadın olma ile birey olma arasında yaşadığı ikilem en çok geleneksel kadın ile Batılı kadın tipi arasında yaşanmıştır. Kadından hem geleneksel rolleri içinde namuslu, eş ve annelik rollerini yerine getirmesi hem de eğitilmiş çalışkan meslek sahibi bir birey olarak kamusal alanda varlığını sürdürmesi beklenmektedir (Sumbaş, 2017: 6-17).

2000’li yıllara gelindiğinde Türkiye’de 1980 sonrası yaşanan değişim ve dönüşümün sonucu olarak, o zamana kadar devlet öncülüğünde yukardan aşağıya doğru olan modernleşme hareketi yerini toplum ağırlıklı modernleşme hareketlerine bırakmıştır (Göle, 2000:7). Bu durum kendisini dindar/muhafazakâr olarak tanımlayan sınıfların kamusal alanda görünürlüklerinin artmasına neden olmuştur. Bu dönemde hem erkek hem kadın yazarlar tarafından dini literatür ve kadının dindeki konumunu sorgulayan birçok eser yazılmıştır. “Siyer Konulu Romanlarda Kadın Sahabe Profilleri” adlı makalesinde Yonar; “*Hazreti Hatice*”, “*Hümeyra’nın Anıları*”, “*Halime*”, “*Aşka Adanmış Bir Ömür*”, “*H. Zeynep*”, “*Can Feda*”, “*Çöl Deniz*”, “*H. Ayşe*”, “*Kerbela Kadınları*” romanlarını ele almıştır. Yonar’a göre (2015: 164-180) bu romanlarda dul kadın/bakire ayrımı, Hazreti Hatice’nin iki evlilik yapmış olması, yalnızca serveti nedeniyle onunla evlenmek istenilmesi algısının oluşturulması, H. Ayşe’nin bakireliğinin değerli kılınması, kadına olan toplumsal yargıların etkisini ortaya koymaktadır. Bu roman kurgularında kadınlar sessiz, sakin, çocukları ve eviyle ilgilenmek dışında görünmeyen fakat aynı zamanda siyer tarihinde dinini değiştirmek için babalarına eşlerine dahi başkaldıracak kadar güçlü kadınlar olarak yansıtılmaktadır.

2000’li yıllara dair verilebilecek bir başka örnek Murathan Mungan’ın “*Yüksek Topuklar*” romanıdır. Romanda toplumsal cinsiyet rollerinin kadına getirdiği ağır yükümlülükler ve kültürün bir parçası olarak şekillenen yaşam biçimlerinden bahsedilmektedir. Romanın başkarakteri Nermin’in mutsuz çocukluk deneyimi, evde annesinin ezilmişliği ve halalarının baskısı sonucunda kendi içine kapanmış olarak görülmektedir. Çevresindeki kadınlara olan nefret duygusuyla kadınları tanımlama çabasında olan Nermin romanda kadının dişiliğini yüksek topuklular ile imgelemiştir (Kanter, 2010: 92-93).

Hikâye türünde çeşitli eserler veren Nihan Kaya’nın Ağrı’da geçen “*Gelin*” adlı hikâyesinde Anadolu’daki kadınların evlilik sorununa değinilmiştir. Hikâyenin başkarakteri işitme ve konuşma engelli Mihrace, muhtarın zihinsel engelli oğlu ile

evlendirilmiştir. Evde gelin olmaktan ziyade köle gibi çalıştırılıp değer verilmeyen, ezilen Mihrace kendi evine geri dönmek istediğinde ise babası tarafından dövülerek tekrar gönderilmiştir (Şen, 2011: 452-455).

Modern feminist yazarlardan Elif Şafak'ın otobiyografik romanı “*Siyah Süt*”te hem kadın sorununu hem de kendi deneyimlerini okuyucuya aktarmaktadır. Yazarlık ile annelik arasındaki sıkışmışlığı, hamileliği ve sonrasında yaşadığı postpartum depresyonunu içindeki “parmak kadınlar”ın dünyasında anlatmaya çalışmıştır. Bu romanda farklı kimlikler yaşayan altı “parmak kadın” vardır (Şafak, 2007). Bu parmak kadınlar yazarın iç dünyasında “Pratik Akıl Hanım” zekâ ve Batılılığı, “Hırs Nefis Hanım” azmi ve bencilliği, “Can Derviş Hanım” dini ve pasifliği “Sinik Entel Hanım” kültürü ve umutsuzluğu “Anaç Sütlaç Hanım” anneliği, “Saten Şehvet Hanım” tutku ve cinselliği temsil etmektedir (Aydın Satar, 2015: 58-66). İçindeki bastırılmış “otorite ile uzlaşmayan” bu roller toplumsal cinsiyet kimliklerinden sıyrılamamıştır ve yazarlık ile annelik arasında kalmış yazara baskı kurmaktadır. Yazar Feminizmin savunucularından olmasına rağmen bu kadınlardan bahsederken eril söylemler kullanması kadınları ifade ederken Tanzimat Dönemi’nde sıklıkla görülen “şeytan” prototipli kadınlar oluşturması eleştirilmektedir. Aslında romanda kadın sorununu tarihsel açıdan ele almaya çalışsa bile geleneksel kimlikten kurtulamadığının bir göstergesi olarak erkeksi dil kullanımı bir ikilem içinde kaldığını göstermektedir. Aydın Satar’a göre (2015) bu durum yazarın kendini cinsiyetten soyutlayarak yazmaya çalışırken eril bir dil kullanımının ortasında bulunduğunu göstermektedir.

Bu eserlerden farklı olarak Nazlı Eray “*Kadın Tohumu*” eserinde fantastik bir şekilde toplumsal cinsiyeti sorgulamıştır (Eray, 2002). Toprağa ekilmek üzere laboratuvarında kadın tohumları üretilmektedir. Bu tohumlardan iki aylık bir süreçte alıcının isteği ve arzusuna göre kadınlar yetiştirilecektir. Bu bağlam kadını sadece haz duyulan alım-satım nesnesi haline getirmektedir. Kadını edilgen konumda, düşünme eyleminden yoksun yalnızca ev işleri için yararlanılacak niteliklerle donatmak isteyen yalnızca erkekler değil kadınlardır aynı zamanda (Polat, 2017: 1514-1516). “Ataerkil pazarlık” kavramı ile ifade edilen kadının kadın üzerindeki baskısı durumu aslında kadının nesnelleştirilmesini ve kadın kimliğine ait toplumsal rolleri içselleştirdiğini göstermektedir. Toplumun her alanında erkeğin kadına üstünlüğü ile sonuçlanan sistemde ev içine sıkıştırılmış kadından beklenen, ev içi görevlerini yerine getirmesidir (Polat, 2017: 1518).

Kadın Tohumu’ndaki edilgen yapının devamı çağdaş dönemin önemli yazarlarından Nazan Bekiroğlu’nun “*Mücella*”sında da görülmektedir. 1920 ile 1970 tarihleri arasında geçen romanda babasız dünyaya gelen Mücella’nın yaşamı anlatılmıştır. Annesinin baskısı altında ev içine hapsedilmiş, eğitimine devam etmesine izin verilmemiş, yaşamak ile kendi yaşamını izlemek arasında sıkışık kalmıştır Mücella. Yaşlıları flört ederken, evlenirken, iş sahibi olurken onları izlemeye mecbur bırakılmıştır. Yaşamına yalnız devam eden Mücella ataerkil toplumdaki mücadelesinde gelenekçi annesinin gölgesi altında kalmıştır. Çünkü babasız dünyaya gelmesi onu zaten bu mücadeleye başlamadan mağlup etmiştir. İffete çok önem verilen ataerkil toplumlarda kadınların yetişkinliklerinde sorunla karşılaşmamaları için çocukluktan itibaren sınırlar içinde yaşaması öğretilmektedir. (Erdal, 2017: 149-161).

SONUÇ

Bu çalışmada bireysel ve toplumsal hayatın her alanını kuşatan toplumsal cinsiyet algı ve tutumlarının, kadın üzerindeki etkisinin edebiyattaki yansımaları üzerinde durulmuştur. Edebiyatta kadınların “yazar”, “okur” veya “temsil edilen” olarak konumları sosyal bilim alanında her disiplinin kendine özgü bakış açısıyla tartıştığı ve bu vesileyle toplumsal yaşamın kodlarını yorumladığı konuların başında gelmektedir. Türkiye’de yaklaşık iki asırdır süren modernleşme sürecinde toplumsal değişim ve dönüşümün ana eksenini kadının hak arama mücadelesi oluşturmaktadır. İmparatorluktan ulus devlete geçiş sürecinde toplumda her alanda yaşanan köklü dönüşümler aile yaşamını da kapsamış, “yeni yaşam tarzı” için uygun görülen “yeni ve milli aile” modelinde kadının ev dışında toplumsal yaşamla bütünleşmesi, özgürlük alanını genişletmesi hedeflenmiştir.

Bu süreçte sosyal, ekonomik ve siyasî hayatta meydana gelen değişiklikler edebiyata da yansımış, Çağdaş Türk Edebiyatı olarak adlandırılan döneme özgü roman ve hikâye türlerinde eserler verilmiştir. Bu konuda Ahmet Mithat Efendi kadın hakları konusunda dönemin şartlarına göre oldukça ileri talepleri gündeme getirmiştir. Daha sonra Erken Cumhuriyet Dönemi ile ivme kazanan uluslaşma laikleşme, eşitlik gibi temel değişim ve dönüşümler kadına odaklanmış, geleneksel aile ilişkileri içerisinde özel alanla sınırlanan kadın, kamusal alanda da görünür kılınmıştır. Fakat yapılan çalışmalar kadınların ailede ve toplumda hak ettikleri yeri ve değeri elde edemediklerini göstermektedir. Tüm bu değişim ve dönüşüm kadını özgürleştirmekten ziyade, kadının aile ve özel alandaki sorumluluklarını artırarak, bir de toplumsal sorumluluk yüklemiştir.

Edebiyat tarihi dönemleştirmeleri dikkate alınarak incelenen literatüre göre roman ve hikâyelerde kadının toplumsal cinsiyet rol ve tutumlarında tek yönlü belirgin bir yaklaşımdan söz edilememektedir. Edebiyatta kadın zaman zaman özgür, kendi kararlarını verebilen “birey” olarak yansıtılmakla birlikte, toplumsal rol ve tutumların algılanışında bir farklılık gözlenmemektedir. Cinsel kimlikleri açısından halâ “fitne” unsuru olarak yansıtılabilen kadının “temsil edilen” olarak daha iyi bir durumda olmadığı görülmektedir. Türkiye’de şu anki sosyo-kültürel yapıda önceki yüzyıla göre kadınların kamusal alanda yer almaları konusunda kayda değer olumlu gelişmeler yaşanmakla birlikte, bazı alanlarda ikincil konumları devam etmektedir. Özellikle yönetim ve karar mekanizmalarında kadınların temsiliyeti istenilen düzeyde değildir. Roman ve hikâyelerde, bir asır öncesinde yaşanan olumsuzluklar devam etmekte kadının “*suskun ötekiler*” olarak yansıtıldığı temsiller günümüz edebi yazınında da görülmektedir. (Uygun Aytemiz, t.y.: 72)

Roman ve hikâyelerin, anlatılan temalar, sorunlar ve sorunların çözümü üzerinden, toplumdaki yerleşik kalıp yargıları dönüştürme ve kültürel kalıpları yeniden üretebilme potansiyeli vardır. Edebiyat metinlerinin malzemesini oluşturan “özel alan” eşitliğin, hakkaniyetin, adaletin başladığı ya da bittiği yerdir. Bu konuda aileden başlayarak fırsatlardan ve kaynaklardan yararlanmada eşitlik, rol paylaşımında adalet ve hakkaniyetin geçerli olduğu bir toplumsal yapılanmaya ve zihniyet dönüşümüne ihtiyaç vardır. Sosyal yapıyı oluşturan iç dinamiklerin yansıtıldığı roman ve hikâyelerde, var olan toplumsal kabulleri dönüştürücü temsil örneklerine yer verilmesi zihniyet dönüşümünün kodlarını oluşturmaya katkı sağlayabilir.

KAYNAKÇA

- Adak, Hülya (2004). “Otobiyografik Benliğin Çok-Karakterliliği: Halide Edip’in İlk Romanlarında Toplumsal Cinsiyet”, *Kadınlar Dile Düşünce*, Ed. Sibel Irzık ve Jale Parla (s.161-178), İstanbul: İletişim Yayınları.
- Ağaoğlu, Adalet (1993). *Ölmeye Yatmak*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, İstanbul
- Akyıldız Ercan, Cemile (2014). *Cinsiyetin Toplumsal Roldeki Yeri, Elfriede Jelinek’in Seçilmiş Romanlarında Kadınlık*. Konya: Çizgi Kitabevi.
- Argunşah, Hülya (2017). “Ömer Seyfettin’de Millî Kimliğin İnşasında Kadın”. *Uluslararası Türk Dili ve Edebiyatında ‘Kadın’ Sempozyumu*, 4-6 Mayıs-Amasya s.55-80.
- Aslan Ayar, Pelin (2014). “Türk Tiyatrosunda Kadın Temsili Üzerine Feminist Eleştiri Denemesi: Beş Farklı Oyun Hep Aynı Kadın”. *Turkish Studies*, 9(9), s.235-246. Doi:<http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.7038>
- Atabağsoy, Naim (2019). “Handan Romanında Batılılaşmış Kadın Karşısında Batılılaş(Ama)mış Erkekler”. *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, s. 68-77. Doi: 10.29000/rumelide.540995
- Aydın Satar, Nesrin (2015). “Geleneksel Kadın Rollerinin Yeniden Üretimi: Elif Şafak’ın Siyah Süt Romanında Otoriteyle Uzlaşmak”. *Monograf Journal* 3.s 46-77.
- Bars, Mehmet Emin (2014). “Türk Kahramanlık Destanlarında Kadın Tipleri”. *International Journal of Languages’ Education and Teaching*, 3, s. 122-140.
- Bayrak Akyıldız, H. (2016). “Edebiyatta Kadın ve Toplumsal Cinsiyet”. *Toplumsal Cinsiyet Çalışmaları*, Ed. Asu Altunoğlu, s.138-159, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- Bayrak Akyıldız, H. Efe S. (2018). “Erken Cumhuriyet Dönemi Romanlarında Kadın İmgesi, Dil Ve Cinsiyetçilik”. *TÜRÜK Uluslararası Dil, Edebiyat ve Halkbilimi Araştırmaları Dergisi*, 6 (13), s. 401-419
- Bayram, Sibel (2011). “Tarih Boyunca Kadın Ve Türk Edebiyatında Değişen Kadın İmgesi”. *Köprü Dergisi*, (113). Er: www.koprudergisi.com/index.asp?Bolum=EskiSayilar&Goster=Yazi&YaziNo=1096
- Bektaş, Mahmut, ve Barut, Yaşar (2019). “Toplumsal Cinsiyet Bağlamında Ömer Seyfettin’in Eleğimsağma Hikâyesinin İncelenmesi”. *Disiplinlerarası Eğitim Araştırmaları Dergisi*, 3 (6), 116-126.
- Browning, Janet (1982). “Modern Türk Edebiyatında Kadına Yaklaşımlar”. *Eğitim Ve Bilim*, 6 (36). s.31-36, <http://egitimvebilim.ted.org.tr/index.php/EB/article/view/5701> adresinden erişildi.
- Ceylan, Ş. (2019). *Feminist sosyal politikanın eleştirileri bağlamında Türkiye Cumhuriyeti sosyal güvenlik sisteminde toplumsal cinsiyetin görünümü*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji Anabilim, Ankara.

- Dede, Kadir (2014). "Toplumsal Cinsiyet Rollerinin Yeniden Üretiminde Aşk Romanlarının Rolü: Muazzez Tahsin Berkand'la İzdivaç". *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 28(4), s. 193-212.
- Dönmez, İ. Hakan (2010). "Cumhuriyet "İmkânsız Aşk"a Karşı Yakup Kadri Karaosmanoğlu'nun Romanlarında Modern-Geleneksel Karşıtlığının Kadın-Erkek İlişkisi Üzerinden Temsili". *Fe dergi feminist eleştiri*, 2(1), s. 6-18. Er: <https://cins.ankara.edu.tr/imkansizask.html>
- Eraslan, Hasan, ve Sarı, Aslıhan (2018). "Tanzimat Dönemi Edebiyatında Kadının Sunum Biçimlerine Sosyolojik Bir Bakış: İntibah, Zehra Ve Sergüzeşt Örneği". *Sosyal ve Beşerî Bilimler Dergisi*, 2(2), s.60-85.
- Eray, Nazlı (2002). "Kadın Tohumu". *On Üç Büyülü Öykü: 13 Yazar, 13 Öykü* İstanbul: Can Yayınları.
- Erdal, Derviş (2017). "Nazan Bekiroğlu'nun Mücellâ Romanının Feminist Eleştiri Kuramı Açısından İncelenmesi". *Bartın Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 2(1), s.145-172.
- Ertek Morkoç, Yasemin (2017). "Osmanlı Kadın Şairlerinin Divan Edebiyatı Geleneğinden Ayrılan Sesi Ve Farklı İfade Biçimleri". *Journal of Human Sciences*, 14(4), s.3456-3471.
- Eryılmaz, Bilal (1992). *Tanzimat Ve Yönetimde Modernleşme*. Ankara: İşaret Yayınları.
- Göle, Nilüfer (2000). *Melez Desenler*. İstanbul: MetisYayınları.
- Gülendam, Ramazan (2015). *Türkiye'de Kadın Olmak, Cumhuriyet Devri Türk Romanında Kadın Kimliği: 1960-1980*, İstanbul: Kesit Yayınları.
- Gültekin, Lerzan (2013). "Toplumsal Cinsiyet Ve Yansımaları". *Geçmişten Günümüze Kadının Yazarlık Serüveni*, Ed. Lerzan Gültekin, Gül Güneş, Ceylan Ertung, Aslı Şimşek. s.102-126. Ankara: Atılım Üniversitesi Yayınları.
- Günay-Erkol, Çimen (2011). "Osmanlı -Türk Romanından Çağdaş Türk Romanına Kadınlık: Değişim Ve Dönüşüm". *Türkiyat Mecmuası*, 21(2), 147-175
- Has-Er, Melin (2000). *Tanzimat Devri Türk Romanında Kadın Kahramanlar*. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları.
- Kandiyoti, Deniz (2011). *Cariyeler, Bacılar, Yurttaşlar: Kimlikler ve Toplumsal Dönüşümler*, Çev. Aksu Bora ve Feyziye Sayılan, Şirin Tekeli, Hüseyin Tapınç, Ferhunde Özbay. İstanbul: Metis Yayınları.
- Kanter, Beyhan (2010). "Murathan Mungan'ın Yüksek Topuklar Romanında Kadın Kimliği". *Folklor/edebiyat*, 16(63), s. 91-98.
- Kaplan, Mehmet (2010). "Dede Korkut Kitabında Kadın". *Türkiyat Mecmuası*, 9, s. 99-112.
- Kaya, Şehriban (2018). "Suat Derviş'in Romanlarında Kadın Karakterler". *Folklor/Edebiyat*, 24 (96), s. 97-110.
- Kaylı, Derya Şayman (2017). "Erendiz Atasü'nün Romanlarında, Bedenin, Doğurganlığın Ve Anneliğin İzini Sürmek". *Fe Dergi*, 9(1), s.26-36.

- Kolay, Hale (2015). “Kadın Hareketinin Süreçleri, Talepleri Ve Kazanımları”. *EMO Kadın Bülteni*, 3, s.5-11.
- Korkmaz, Ramazan, Gariper, Cafer (2017). “Tanzimat Dönemi Türk Edebiyatında Hikâye ve Roman”. Ed. Ramazan Korkmaz ve Gökhan Tunç *Tanzimat Dönemi Türk Edebiyatı I* içinde (s.141-176). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi AÖF Yayınları.
- Korkmaz, Ramazan, Tunç, Gökhan (2019). *Tanzimat Dönemi Türk Edebiyatı I-II*, Ed. Ramazan Korkmaz ve Gökhan Tunç, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi AÖF Yayınları.
- Oktay, Gülçin (2016). “Selma Rıza’nın Uhuvvat Romanında “Toplumsal Cinsiyet” Ve “Sınıf” Yapıları”. *Çanakkale Araştırmaları Türk Yılığ*, 14(20), s. 141-156.
- Önertoy, Olcay (1998). “Cumhuriyet Döneminde Roman”. *Çağdaş Türk Edebiyatı* Ed. Canan İleri, s.115-135. Eskişehir: Açık Öğretim Fakültesi Yayınları.
- Özdemir, Ayşe Nur (2014). *Ahmet Mithat Efendi’nin Romanlarında Kadınlar*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Trakya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Edirne.
- Özdemir, Hacı, ve Aydemir, Duygu (2019). “Ekolojik Yaklaşımlı Feminizm / Eko feminizm Üzerine Genel Bir Değerlendirme: Kavramsal Analizi, Tarihi Süreci Ve Türleri”. *Akdeniz Kadın Çalışmaları ve Toplumsal Cinsiyet Dergisi*, 2(2), s. 261-278.
- Özkan, Tuğba (2019). “Ahmet Mithat Efendi’nin Kurmaca Eserlerinde Kadın Temsilleri”. *Stratejik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 3(3), s. 385-395.
- Parla, Jale (2014). *Babalar ve Oğullar-Tanzimat Romanının Epistemolojik Temelleri*, 11. baskı, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Polat, Merve Esra (2017). “Nazlı Eray’ın Kadın Tohumu Öyküsünün Feminist Edebiyat Eleştirisiyle İncelenmesi”. *International Journal Of Turkish Literature Culture Education*, 6(6/3), s. 1507-1519.
- Sancar, Serpil (2014). *Türk Modernleşmesinin Cinsiyeti*, 3. baskı, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Savran, Gülnur. (1994). Feminist Teori Ve Erkek Şiddeti, *Değer Dergisi*, (21),s. 45-53, İstanbul: Metis Yayınları
- Solak, Ömer (2020). “Cinsiyet Gruplarına Göre Edebiyat Çalışmaları: Kadın, Erkek Ve Eşcinsel Edebiyatları”, *Multidisipliner Toplumsal Cinsiyet Tartışmaları*. ed. Tuğba Akdal, (s.117-129.), Konya: Literatürk Academia Yayınları
- Soysal, Gözde 2020. “Türkiye’de Kadın”. *Türkiye’nin Toplumsal Yapısı*, 7. Baskı, Ed. Mehmet Zencirkıran, s.395-414 , Bursa: Dora Yayınları.
- Soysal Eşitti, Aslı (2016). *Murathan Mungan’ın Hikâye ve Romanlarında Toplumsal Cinsiyet Eleştirisi*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Ardahan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ardahan.
- Sumbaş, Ahu (2017). “Adalet Ağaoğlu’nun Ölmeye Yatmak Romanı Üzerinden

Türk Modernleşmesinin Kadın İmgesinin Eleştirisi”. *Mülkiye Dergisi*, 41(2), s. 3-30.

Şafak, Elif (2007). *Siyah Süt*. İstanbul: Doğan Kitap.

Şahinkaya, Şeyma (2020). “Luigi Pirandello’nun Dışlanmış Kadın ile Alev Alıtlı’nın Yaseminler Tüter Mi, Hâlâ? Romanlarının Kadın Sorunu Bağlamında Karşılaştırılması”. *Hars Akademi Uluslararası Hakemli Kültür Sanat Mimarlık Dergisi*, 3(5), s. 77-90.

Şeker, Aziz (2020). “İçimizdeki Şeytan”a Yenilmeyen Macide’nin Toplumsal Cinsiyet Açısından Düşündürdükleri”. *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, (19), s. 297-308.

Şen, Can (2011). “Feminist Edebiyat Eleştirisi ve Nihan Kaya’nın “Gelin” Hikâyesinin İncelenmesi”. *Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 9(02), s.448-458.

Şengül, Mehmet Bakır (2016). “Kadın Edebiyatı: Bir Varoluş Mücadelesi”. *The Journal of Academic Social Science Studies*, 3(44), s. 203-211.

Timur, Taner (2002). *Osmanlı-Türk Romanında Tarih, Toplum ve Kimlik*, 2. baskı, Ankara: İmge Yayınları.

Toprak, Zafer (2014). *Türkiye’de Kadın Özgürlüğü ve Feminizm (1908-1935)*. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

Uygun Aytemiz, Beyhan (Ty). “Toplumsal Cinsiyet Ve Edebiyat”, *Toplumsal Cinsiyet Tartışmaları*, Ed. Feryal. Saygılıgil s.61-80. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Açık ve Uzaktan Eğitim yayınları.

Üstün, Koray (2019). “Sedat Veyis Örnek’in Öykülerinde Kadının Görünümü”. *Folklor/Edebiyat*, 25(100), s. 1107-1118.

Yavuz, Ayşe Duygu (2019). “Peyami Safa’nın Sözde Kızlar romanında Kadın Kimlikleri”. *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, (14), s. 118-130.

Yonar, Gönül (2015). “2000 Sonrası Siyer Konulu Romanlarda Kadın Sahabe Profilleri”. *Hadis ve Siyer Araştırmaları*, 1(1), s. 164-180.

Zeytin, Şenay Meral (2018). “Sevgi Soysal’ın Yürümek Romanından Hareketle Kadın Sorunlarına Bakış”, 5.Yıldız Uluslararası Sosyal Bilimler Kongresi, İstanbul, s. 801-827. İstanbul: Yıldız Teknik Üniversitesi Matbaası.

Araştırmacıların katkı oranı beyanı: Araştırmacılar, çalışmaya eşit oranda katkı yapmışlardır.

Çatışma beyanı: Makalenin yazarları bu çalışma ile ilgili taraf olabilecek herhangi bir kişi ya da finansal ilişkileri bulunmadığını dolayısıyla herhangi bir çıkar çatışmasının olmadığını beyan ederler.

Destek ve teşekkür: Çalışmada herhangi bir kurum ya da kuruluştan destek alınmamıştır.